

PROBLÉMY MODERNÍ DEMOKRACIE

Prof. M. Novák

NB: Pracovní text určený pouze studentům CEVRO Institutu!

Literatura

a) Povinná:

V. Hloušek, L. Kopeček a kol., *Demokracie* (Mezinárodní politologický ústav, Brno 2003)

M. Novák, *Jakou demokracií pro nové demokracie?* (Mezinárodní politologický ústav, Brno 2001) /Tato knížka je sice rozebraná, ale je zdarma k dispozici na internetu v podobě pdf/

M. Novák, „Aristotelova politická sociologie a moderní reprezentativní demokracie“, *Sociologický časopis*, 2001, Vol. 37 (No. 4: 405-423) /lze zdarma stáhnout z internetu/

M. Novák, „Popper versus Schumpeter: srovnání dvou neklasických teorií demokracie“, *Sociologický časopis*, 2003, Vol. 39 (No. 1: 11-36) /lze zdarma stáhnout z internetu/

b) Doporučená:

G. Sartori: *Teória demokracie* (Archa, Bratislava 1993)

R. A. Dahl, *Demokracie a její kritici* (Victoria Publishing, Praha 1995)

R. A. Dahl, *Demokracie v právním státě?* (Readers International, Praha 1995)

R. A. Dahl, *O demokracii* (Portál, Praha 2001)

P. Svensson, *Teorie demokracie* (CDK, Brno 1995)

I. Shapiro, J. Habermas, *Teorie demokracie dnes* (Filosofia, Praha 2002)

V. Čermák, *Otázka demokracie*, 5 svazků (Academia, Praha a Nakl. Olomouc, Olomouc)

J. A. Schumpeter, *Kapitalismus, socialismus a demokracie* (CDK, Brno 2004,)

Úvod k teoriím demokracie

Jaké teorie demokracie nás budou zajímat? Empirické (které se zabývají reálně existujícími demokraciemi) nebo normativní (které stanovují ideály demokracie)? Převážně, i když ne výlučně, empirické, spíše politologické a sociologické než filosofické. Sartori to označuje jako funkční teorie (která se věnuje možnostem aplikace demokracie v praxi) a je tedy mezi empirickou a normativní teorií, ale blíže empirické.

Podle Sartoriho se empirické teorie dají rozdělit podle toho, zda jsou zaměřené na *výzkum* nebo na *praxi*. U empirických teorií zaměřených na výzkum jde hlavně o to, jak je *testovat*, abychom je mohli dokázat, k čemuž je třeba operacionalizace, používají tedy operacionalizovaných pojmů a definicí. U empirických teorií zaměřených na praxi jde hlavně o to, jak je *aplikovat*, což povede k úspěchu nebo k selhání. Prvé vedou k deskriptivním teoriím existujících politických procesů nebo struktur, druhé k teoriím možných politických procesů nebo struktur. K prvnímu druhu teorie jsme dospěli empiricky, druhý je empiricky

funkční, oba druhy jsou však empirickými politickými teoriemi. (viz G.Sartori *Teória demokracie*, Archa, Bratislava 1993: 20).

Neempirické teorie lze podle Sartoriho definovat a contrario, tj. jako teorie, které se nezakládají ani na výzkumu ani se neorientují na praxi. Neempirické teorie politiky se označují za filosofické, etické, axiomatické, deduktivní, racionalistické...

Začneme Dahlovou koncepcí tří „transformací“ demokracie, protože tato koncepce je velmi obecná a zahrnuje minulé fáze demokracie, její současný stav i úvahu o možné budoucnosti demokracie. Pokud jde o srovnání s přímou demokracií, zvláštní pozornost budeme věnovat Aristotelovi, protože řada jeho myšlenek neztratila svou aktuálnost. K Robertu Alanovi Dahlovi, jednomu z nejvýznamnějších žijících teoretiků demokracie, se vrátíme ještě později v souvislosti s termínem „polyarchie“. Na Dahlovu koncepci tří transformací demokracie navážeme stručným výkladem Schumpeterovy neklasické teorie demokracie. J.A.Schumpeter je zakladatel neklasických teorií demokracie a mnoho současných autorů (mj. i Dahl nebo Sartori) na něj tak či onak navazují. Následuje výklad o typech a modelech demokracie podle A.Lijpharta. Ukážeme, v čem je Lijphartova preference tzv. konsenzuálního modelu nad modelem většinovým problematická.

1. Tři transformace demokracie podle R.A.Dahla

Historicky lze demokracie shrnout podle R.A.Dahla do tří etap neboli tří „transformací“ demokracie:

- 1) Přímá demokracie malých městských států, která začala v antickém Řecku a skončila v 18. století.
- 2) Reprezentativní demokracie větších národních států, která začala někde na rozhraní 18. a 19. stol.
- 3) Koncem 20. stol. podle Dahla možná začíná transformace demokracie na nadnárodní úrovni, i když není jisté, jestli nepůjde spíše o nějakou formu poručnictví než o demokracii na nadnárodní úrovni.

Ad 1) Přímá demokracie malých městských států, která začala v antickém Řecku a skončila v 18. století.

V přímé demokracii lid sám vykonává moc v podstatě bez prostředníků a zmocněnců, a pokud jsou zmocněnci, mají tzv. imperativní mandát. V reprezentativních neboli zastupitelských demokraciích ji vykonává pomocí volených zástupců. Tomuto rozlišení mezi přímou a reprezentativní demokracií se podobá rozlišení mezi participační a elitářskou demokracií.

Znaky antických demokracií jsou podle Aristotela:

- a) lidové shromáždění má rozhodující pravomoc přinejmenším v nejdůležitějších ne-li ve všech politických záležitostech.
- b) úředníci a soudci jsou vybíráni ze všech občanů
- c) principem výběru úřadů s výjimkou těch, které vyžadují zvláštní odborné kompetence, je losování, nikoli volba
- d) rotace neboli střídání ve funkcích, jejich mandát je krátký
- e) neexistuje majetkový census k výkonu úřadů
- f) úřady a účast v nich jsou placeny

Termín „demokracie“ je v antickém chápání negativní, odpovídá v dnešní terminologii „diktatuře proletariátu“ nebo „neliberální demokracii“ nebo „tyranii většiny“. Podle Aristotela existuje podstatný vztah mezi formami vlád na jedné straně a sociální strukturou na straně druhé. S tím souvisí, že z empirického hlediska jsou podle něho nejrozšířenější a z analytického hlediska základní nebo čisté formy vlády dvě: demokracie jako vláda chudých a oligarchie jako vláda bohatých. Nad těmito čistými formami vlády dává Aristoteles za obvyklých podmínek přednost jedné ze smíšených forem vlády, a to politei, tj. ústavní demokracii, jak to překládá M.Mráz. Politeia, tj. ústavní demokracie, je charakterizována tím, že je

- a) směsicí prvků umírněné demokracie a umírněné oligarchie,
- b) je v ní víc z demokracie než z oligarchie,
- c) jde - nebo přinejmenším může jít - o zdařilou směs a
- d) na rozdíl od demokracie a oligarchie v ní jsou početné střední vrstvy.

Taková ústavní demokracie je nejlepším režimem "pro většinu obcí a pro většinu lidí". Nevyžaduje nutně ctnostné jedince, ale stačí tam dobří občané, kteří jsou schopni i vládnout i poslouchat, což platí zejména o středních vrstvách. (viz M.Novák, „Aristotelova politická sociologie a moderní reprezentativní demokracie“, *Sociologický časopis*, 2001, Vol. 37 (No.4: 405-423) Jak ukázal přesvědčivě B.Manin ve své knize *Principes du gouvernement représentatif* (viz B.Manin, 1996, *Principes du gouvernement représentatif*, Flammarion, 2. vyd. Paris 1996: 306), současné reprezentativní demokracie jsou právě takovou zdařilou směsicí prvků, postupů a principů demokracie a oligarchie.

K tomu, aby byla vláda demokratická i oligarchická, je však třeba podle Aristotela zabránit, aby se veřejné úřady nestaly zdrojem obohacování. Veřejnost v dnešních reprezentativních demokraciích je skutečně velmi roztrpčena korupčními skandály politiků. Aristotelovo pojetí politei, tj. ústavní demokracie, včetně s ní spjaté koncepce stabilizační role středních vrstev, je vysoce inspirující pro demokratické země, které vstupují do 21. století. A nelze se divit, že někteří autoři (viz např. Patrick de Laubier, /1978/, *Une alternative sociologique: Aristote-Marx*, Editions universitaires de Fribourg/Editions Mame, Fribourg/Paris, 4.vyd. 1993) viděli v Aristotelových sociologických a politologických principech vhodnou alternativu k Marxovi a jeho následovníkům.

Aristotelova *Politika* by neměla zůstat jen výlučnou doménou studia specialistů na antické myšlení nebo na řeckou filologii. A inspirovat se jím může nejen politická filosofie normativně-ontologického zaměření, jakou představoval ve 20. století především Leo Strauss nebo Eric Voegelin a jejich stoupenci, ale neméně i empiricko-analytická politická sociologie a politická věda, jejímiž předními představiteli jsou např. Robert A.Dahl (viz zejména R.A.Dahl, *Demokracie v právním státě?*, Readers International, Praha 1995a, R.A.Dahl, *Demokracie a její kritici*, Victoria Publishing, Praha 1995b, R.A. Dahl, *O demokracii*, Portál, Praha 2001) nebo Giovanni Sartori (viz G.Sartori, *Teória demokracie*, Archa, Bratislava 1993, G.Sartori, *Srovnávací ústavní inženýrství*, Sociologické nakladatelství SLON, Praha 2001).

Ad.2) Reprezentativní demokracie národních států, která začala někde na rozhraní 18. a 19. stol.

Vznikající národní státy se postupně stávaly zastupitelskými demokraciemi, příkladem je zejména Velká Británie. Zvyšovala se postupně inkluzivita (stále větší část obyvatelstva byla považována za občany) což dalo by se říci kompenzovalo nepřímý ráz reprezentativní demokracie. Principem výběru vládnoucích se staly volby, které v antice a ještě v novověku

za Rousseaua byly považovány za princip oligarchicko-aristokratický. Souvisí to s tím, že moderní reprezentativní demokracie vyžaduje, aby zástupce občanů byl jimi schválen, což losování neumožňuje, protože v něm hraje roli náhoda.

Jako řada myslitelů před ním (mj. Hérodotos nebo Platón) a hlavně mnoho významných autorů dlouho po něm, např. Montesquieu (posledním ze slavných politických myslitelů, kteří zastávali tento názor, byl nejspíš Rousseau), Aristotelés nepovažuje za proceduru výběru vládnoucích, která je specifická pro demokracii, volby, ale losování, které má skutečně egalitářský charakter, zatímco volby mají podle něho spíše oligarchický nebo aristokratický charakter. Tato idea se může zdát dnešnímu čtenáři podivná, ale jak to v poslední době přesvědčivě ukázal zejména Bernard Manin, lze ji i dnes považovat za platnou: "Volba upřednostňuje v přístupu k úřadům jednotlivce nebo skupiny obdařené příznivě oceňovanými odlišujícími známkami." (Manin 1996: 196)

Svobodné volby, jak ukazuje Bernard Manin a před ním poněkud odlišně Carl Schmitt (viz C.Schmitt, *Verfassungslehre*, Dunkler & Humblot, München 1928: 257), jsou takovou procedurou výběru vládnoucích, která zdařile kombinuje prvky oligarchicko-aristokratické s prvky demokratickými. "Naivní demokrat", jak říká Manin, se snaží ignorovat oligarchicko-aristokratickou dimenzi a akcentují jenom demokraticko-egalitářskou dimenzi, zatímco představitelé "demystifikace" dokazují, že reprezentanti pocházejí vesměs jen z určitých (vyšších) sociálních kategorií. Tato diskuse bude bezpochyby pokračovat bez konce (viz Manin 1996: 198-199).

Jak právem uvádí Manin, je dále neudržitelné tvrdit, že losování je v moderních podmínkách nerealizovatelné (viz Manin 1996: 112). Důvody, proč dnešní reprezentativní demokracie nechťejí používat losování, jsou nasnadě, není to však jeho praktická nemožnost. V nechtění přistoupit k určení zástupců na základě losování, jak ji pocítujeme přinejmenším od moderních revolucí, nejsou rozhodující změny vnějších okolností, ale změny na úrovni hodnot, změny v pojetí legitimacy politické autority. Moderní revoluce vycházely z principu, že veškerá legitimní autorita musí pocházet ze souhlasu, ze schválení těch, na něž se autorita vykonává (viz Manin 1996: 111-114). Z toho hlediska svobodné volby vyhovují mnohem lépe než losování, protože při losování rozhoduje náhoda, nikoli vůle nebo souhlas občanů.

Do jisté míry modernímu principu odpovídá Dahlova "zásada postižených zájmů", podobně jako Aristotelova zásada, že uživatel nebo spotřebitel může posoudit dílo architekta, tesaře nebo kuchaře lépe než odborník architekt, tesař nebo kuchař sám. Aristotelés však právem tuto svou zásadu nedával do souvislosti s čistou demokracií, ale s politeií jakožto režimem smíšeným z prvků demokracie a oligarchie.

To, co charakterizuje a specificky odlišuje současné "reprezentativní" demokracie, není ostatně tolik skutečnost, že malý počet jedinců vládne místo lidu, ale spíše to, že jsou vládci určeni na základě svobodných voleb. I v aténské demokracii měly totiž rozsáhlé moci orgány, které byly složeny jen z omezeného počtu občanů, ale jejich členové byli ponejvíce určeni losováním. Rozdíl mezi antickou demokracií a současnou demokracií je tedy především rozdílem mezi způsoby určování vládnoucích: v antické demokracii to bylo losování, v současných demokraciích svobodné volby (viz Manin 1996: 60-61).

Ad 3) Koncem 20. stol. podle Dahla začíná transformace demokracie na nadnárodní úrovni.

Dahl poznamenává, že internacionalizace a globalizace má za následek, že mnohá klíčová rozhodnutí se přijímají mimo země, jichž se týkají, a aniž by se jich občané těch zemí zúčastnili. Souvisí to jistě mezi jiným se slabostí nebo dokonce neexistencí demokratických

nadnárodních politických institucí. Avšak i kdyby takové nadnárodní demokratické instituce existovaly a dobře fungovaly, možnosti občanské participace by se přesto zmenšovaly.

Podle Dahla je proto třeba posílit demokracii, občanskou participaci, transparentnost (čitelnost) a veřejnou debatu uvnitř země dřív než důležitá část jejích kompetencí přejde na nadnárodní instituce. Snažit se vyhnout rozsáhlé veřejné národní diskusi by podle něho byla morální i politická chyba.

Ve všech těchto tří transformacích demokracie jde o demokracie „v různém měřítku“. Důležitá je tady okolnost, na kterou Dahl upozornil: tzv. druhá transformace, tj. přechod od demokracie malých městských států k demokraciím větších národních států, na jedné straně demokracii zúžila, na druhé straně ji však rozšířila. „Proto i když druhá transformace [demokracie] drasticky snížila možnosti přímé politické účasti na rozhodování národní vlády a prakticky vyloučila vyhlídky, že všichni občané mohou být oddáni harmonické vizi obecného blaha, ohromně zvýšila počet lidí žijících ve společném právním a ústavním systému a požívajících stejných práv. I když první transformace převedla právo vlády z několika málo osob na mnoho, ‘mnoho’ ve skutečnosti znamenalo jen několik, zatímco vyloučených bylo fakticky ‘mnoho’. Naopak po dokončení druhé transformace v demokratických zemích (po nemalých bojích) byla stejná práva občanství rozšířena prakticky na všechny dospělé osoby. Nacházíme se nyní uprostřed dalšího dramatického vzrůstu měřítko rozhodování? A nemůže být tato změna stejně důležitá jako změna rozměru od městského do národního státu?“ (Dahl 1995b: 289)

Dahl soudí, že občané budou mít v nadnárodních strukturách jen omezené možnosti kontrolovat rozhodování ve věcech, které se jich dotýkají a jsou pro ně důležité. Ale Dahl dodává v podkapitole příznačně nazvané „Mýtus samosprávného státu“: „Abychom však tuto změnu položili do správné perspektivy, musíme si pamatovat, že samosprávnost městského státu a svrchovanost národního státu byly vždycky spíše fikcí než skutečností.“ (Dahl 1995b, s.290)

Podle Dahla „...nadnárodní politické struktury a vědomí zůstanou v dohledné budoucnosti pravděpodobně slabé. Pouze Evropské společenství vykazuje mnoho znaků toho, že obsahuje gen nadnárodního růstu. Vznikající instituce ‘demokracie’ mezinárodního politického společenství jsou zde již slabě patrné. Postupně by mohla vzniknout určitá nadnárodní polyarchie. I když by sbor jeho občanů byl podstatně početnější než ve Spojených státech, ústřední vláda Společenství by nemusela být vzdálenější svým občanům než americká národní vláda svým občanům. Demokratické myšlenky a praxe by tam pak mohly postupně získat srovnatelný význam.“ (Dahl 1995b: 291) Dahl sám však je v některých pozdních textech dost skeptický pokud jde o možnost demokracie na nadnárodní úrovni.

Významný francouzský myslitel Raymond Aron ve své knize *Désillusion du progrès* (Rozčarování z pokroku) z roku 1969 (přetištěno v R.Aron, 2005, *Penser la liberté, penser la démocratie*, Gallimard, Paris 2005) se zamýšlí mj. nad možností „univerzálního (neboli světového) státu“ (Etat universel), tedy zhruba toho, co dnes David Held nebo Jürgen Habermas nazývají „kosmopolitní demokracií“, předpokládáme-li, že by takový „stát“ byl demokratický. Aron je značně skeptický a upozorňuje: „Přechod od více svrchovaností k jediné svrchovanosti není sice logicky nebo materiálně nemožný, ale byl by podstatně jiný než přechod od měst k říším. Říše vymazaly nebo integrovaly svrchované státy, nezrušily však veškerou vnější svrchovanost. Lidstvo sjednocené pod jednou svrchovaností by už

nemělo nepřítel – ledaže by ho našlo na jiné planetě. Nastala by tak změna (mutation) *Dějiny jako takových*, nikoli pouze změna v *Dějínách*.¹ (viz Aron /1969/ 2005: 1662)

2. Schumpeterova neklasická teorie demokracie

Článek "The Rise of Illiberal Democracy", který publikoval Fared Zakaria ve vlivném americkém časopise *Foreign Affairs* roku 1997, vyvolal mnoho rozruchu. Začíná citátem věty amerického diplomata Richarda Holbrooka, kterou vyslovil v předvečer voleb v Bosně roku 1996: "Předpokládejme, že volby budou prohlášeny za svobodné a spravedlivé", uvažoval, "a že ti, kteří budou zvoleni, jsou rasisté, fašisté a separatisté, kteří veřejně odmítají [mír a opětovné sloučení]. Takové je dilema." (viz F.Zakaria, "The Rise of Illiberal Democracy", *Foreign Affairs*, listopad/prosinec 1997, s.22, srov. český překlad F.Zakaria, "Neliberální demokracie na vzestupu", *Střední Evropa*, 1998, č.81, s.20 a násl.)

J.A. Schumpeter už roku 1942 formuloval podobný problém ještě provokativnějším způsobem: "Přesuňme se do pomyslné země, která sice respektuje demokratické formy, ale pronásleduje křesťany, upaluje čarodějnice na hranicích a vraždí Židy. Jistě bychom nesouhlasili s takovými praktikami jenom proto, že byly rozhodnuty v souladu s pravidly demokratické procedury. (...) Existují nejvyšší ideály a zájmy, které i ten nejhorlivější demokrat staví nad demokracii, a když vyznává neochvějnou věrnost tomuto režimu, vyjadřuje prostě své hluboké přesvědčení, že demokracie tyto ideály a tyto zájmy - svobodu svědomí, svobodu tisku, poctivou vládu atd. - zaručí." (J.A.Schumpeter, /1942/ 1962, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper, New York, 3. vyd. 1962: 242, srov. též čes. překl. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*, CDK, Brno 2004) Vztah mezi demokracií a svobodou je tedy mnohem složitější než obvykle předpokládáme. Zkrátka, podle Schumpetera je demokracie "politickou metodou", jinak řečeno "jistým typem institucionálního uspořádání, které slouží k dosažení politických rozhodnutí." (Schumpeter 1962: 242) Pak ovšem demokracie nemůže představovat "cíl o sobě".

Schumpeter vysvětluje, že je neuspokojivé definovat demokracii jako "vládu lidu". Existuje totiž podle něho mnoho kombinací mezi všemi možnými definicemi "lidu" a všemi možnými definicemi pojmu "vládnout". V různých epochách se za lid považovaly různé skupiny. "Pokud se neumožňuje volit osobám, které nedosáhly věkové hranice, nemůžeme označit za antidemokratický ten národ, který z téhož nebo podobného důvodu zbavuje jiné osoby volebního práva." (Schumpeter 1962: 244). Volební způsobilost je podle rakouského ekonoma "věcí mínění a stupně" (tamtéž). Tak např. rasistický národ se může domnívat, že příslušnost k jisté rase může být důvodem ke zbavení volebního práva a podobně tomu může být i s příslušností k určitému pohlaví, náboženství nebo k nějaké politické preferenci. Jde jen o to, zda daná společnost tyto motivy a pravidla vyloučení z volebního práva uznává. (viz Schumpeter 1962: 244) A tato společnost je jen libovolně definovaný lid (populus): "Nemáme nechat na každém lidu (populus), aby se sám definoval?" (tamtéž)

Schumpeter používá zvláště drastický příklad: "V očích bolševika je nebolševik považován za šíleného kacíře. Proto by nás samo pravidlo bolševické strany neopravňovalo, abychom sovětskou republiku označili za antidemokratickou. Máme důvod dospět k tomuto závěru jen tehdy, když bolševická strana sama je ovládána podle antidemokratických norem, a tak tomu zjevně je." (Schumpeter 1962: 245). Robert A.Dahl, považovaný často za největšího žijícího amerického politologa, se sice o rakouského ekonoma a jeho neklasické pojetí

¹ Všechna zvýraznění jsou od R.Arona.

demokracie opírá, ale tuto jeho myšlenku právem odmítá (viz např. Dahl 1990: 65, čes. překl. Dahl 1995a: 60-61). Svou kritiku Dahl rozvíjí zejména ve svém díle *Democracy and its Critics*, kde mj. poznamenává, že Schumpeter dochází k tak absurdnímu závěru proto, že nerozlišoval mezi dvěma tvrzeními: 1. Systém je demokratický ve vztahu ke svému vlastnímu lidu a 2. Systém je demokratický ve vztahu ke každému, kdo podléhá jeho zákonům (viz Dahl 1995b: 111-113)

Také ve svém pozdějším spise *On Democracy* (český překl. Dahl 2001) klade Dahl důraz na inkluzivní občanství, tj. občanství zahrnující všechny dospělé osoby s výjimkou těch, kdo v dané zemi pobývají jen přechodně, a těch, kdo sami prokazatelně nejsou schopni se sami o sebe postarat (viz Dahl 2001: 73).

Schumpeterova kritika klasické doktríny demokracie

Podle rakouského ekonoma lze "klasickou demokratickou doktrínu" resumovat takto: "... demokratická metoda je institucionální uspořádání k dosažení politických rozhodnutí, která realizují obecné blaho tak, že lid sám rozhoduje sporné otázky volbou jednotlivců, kteří se mají shromáždit za tím účelem, aby vykonávali jeho vůli." (Schumpeter 1962: 250). Schumpeter klade důraz především na tři implikace klasické demokratické doktríny, které považuje za nerealistické:

- 1) "obecné blaho", které každý rozumný člověk může zjistit na základě racionálního uvažování,
- 2) "všeobecná vůle" neboli "společná vůle lidu" odpovídající tomuto obecnému blahu,
- 3) "racionální" chování občanů, díky němuž obecné blaho může být zjištěno a všeobecná vůle formulována.

Podle Schumpetera především neexistuje něco jako jednoznačně určené obecné blaho, na kterém by se všichni mohli shodnout nebo ho uznat na základě racionálních argumentů. Není to tím, že by si někteří přáli něco jiného než obecné blaho, ale plyne to z daleko podstatnější skutečnosti, že obecné blaho znamená nutně něco jiného pro různé jedince a pro různé skupiny. Dále pak neexistuje něco jako všeobecná vůle nebo společná vůle lidu, která by předpokládala existenci dobra, které by všichni mohli identifikovat. (Schumpeter 1962: 252) Konečně občané se podle něho nechovají racionálním způsobem, neboť iracionální předsudky a popudy, jež jsou "velmi často sexuální povahy", mají značný vliv, jak to ukázali Sigmund Freud, Vilfredo Pareto, Gustave Le Bon a jejich pokračovatelé. Svědčí o tom prý obchodní reklama a politická propaganda.

"... pokud se ještě více vzdálíme od soukromých zájmů rodiny a zaměstnání do oblasti národních a mezinárodních zájmů, které postrádají přímé a neklamné propojení se zájmy soukromými, potom individuální vůle, pochopení faktů a způsob usuzování přestávají splňovat požadavky klasické doktríny." (Schumpeter 1962 : 261)

Schumpeterova neklasická teorie demokracie

Schumpeter považuje klasickou demokratickou doktrínu za neudržitelnou. Měli bychom proto podle něho hledat jinou teorii, která by byla mnohem bližší realitě "a přitom by zachránila před potopením značnou část prvků demokratické metody v tom smyslu, jak její stoupenci tento termín skutečně chápou" (Schumpeter 1962: 269). Potíže klasické doktríny demokracie pocházejí podle něho z pojetí, že "lid" si utváří racionální názor na politické problémy a pověřuje pak své "reprezentanty" (představitelé), aby vykonali jeho vůli. Jinak

řečeno výběr reprezentantů lidu je podřízen řešení politických problémů. Schumpeter naopak soudí, že je třeba obrátit pořadí těchto dvou prvků, tj. podřídít řešení politických problémů volbě reprezentantů. "Jinými slovy nyní přijímáme, že role lidu spočívá v utvoření vlády nebo v utvoření zprostředkujícího orgánu, který utvoří výkonnou moc v zemi, tj. vládu. A dospíváme tak k naší definici: demokratická metoda je instituční uspořádání sloužící k dosahování politických rozhodnutí, ve kterých jednotlivci v konkurenčním zápase o volební hlasy lidu získají moc rozhodovat." (Schumpeter 1962: 269) Voliči musejí pak respektovat dělbu práce mezi sebou a politiky, které zvolili. Musejí pochopit, že poté, co někoho zvolili, politická činnost se stává jeho věcí, nikoli jejich věcí. V intervalu mezi dvěma volbami by neměli příliš snadno odnímat důvěru těm, které zvolili (viz Schumpeter 1962: 293-294).

Tato nová koncepce demokracie představuje podle Schumpetera "velký pokrok" ve srovnání s klasickou doktrínou. Vůle a zájmů lidu, na něž klasická doktrína klade důraz, se mohou dovolávat i autokratické vlády, např. komunistické. Naopak nová teorie demokracie nám poskytuje "rozumně účinné kritérium", takže můžeme ve většině případů snadno operacionálně rozlišovat demokratické vlády od jiných. Např. britská parlamentní monarchie vyhovuje kritériím demokratické metody, zatímco "konstituční" monarchie nikoli. (viz Schumpeter 1962: 269-270)

Dále pak nová teorie podle Schumpetera dostatečně respektuje klíčovou důležitost řízení, vedení (leadership), v čemž je realističtější než klasické pojetí. Novou teorii bychom mohli shrnout v pojmu soutěže (konkurence) o politické vedení. Je sice pravda, že podobně jako v ekonomickém životě, ani v politickém životě konkurence není téměř nikdy dokonalá. Ostatně existují demokracie různých kvalit a hovoříme o skutečných demokraciích (avšak dostatečně odlišných od autokratických režimů), nikoli o demokracii jako ideálu.²

Pokud lze definovat novou koncepci na základě soutěže o politické vedení, připisuje se tím podstatná úloha politickým stranám. Strana není, jak nás učí klasická doktrína (nebo Edmund Burke), skupina osob, kteří se sdružují ke společnému dílu v národním zájmu na základě principu, na němž se shodli, ale skupina, jejíž členové mají za cíl společně jednat v konkurenčním boji o politickou moc. Kdyby tomu tak nebylo, nebylo by možné, aby odlišné strany přijaly stejný nebo téměř stejný program, což se stává, jak je obecně známo (Schumpeter 1962: 283).

Dva další body zasluhují zvláštní pozornost. "... tím, že podstatnou funkci volebního sboru definuji jako utváření vlády (přímo nebo pomocí zprostředkujícího orgánu), implicitně jsem mu uznal i funkci odvolání vlády. První funkce spočívá jednoduše v přijetí vůdce nebo týmu vůdců, druhá prostě v tom, že se toto přijetí odebrává. (...) Protože totiž obvykle voliči nekontrolují nijak své politické vůdce, leda tím, že je odmítnou znovu jmenovat (nebo znovu zvolit parlamentní většiny, které je podporují), naše pojetí kontroly lze redukovat na dva prostředky: - jmenování [investituru] a odvolání [destituci] - obsažené v naší definici." (Schumpeter 1962: 272) Právě tuto otázku možnosti odvolání vlády považuje za prvořadou Popper.

Další bod, v němž jsou si Schumpeter a Popper blízcí, je postoj k volebnímu systému proporcionalní reprezentace (PR). Rakouský ekonom s odvoláním na Ferdinanda A. Hermense poukazuje na nebezpečí PR. Dodává k tomu: "Avšak před tím než bychom přijali závěr, že demokracie se stává nefunkční, je-li její princip důsledně aplikován, měli bychom si položit otázku, zda tento princip skutečně předpokládá poměrné zastoupení. Ve skutečnosti ho

² Jak ulážeme dále, Robert A. Dahl v tomto kontextu rozlišuje mezi "polyarchiemi", odpovídajícími nedokonalým demokraciím, jak skutečně existují, a "demokracií", reprezentující ideál.

nijak nepředpokládá. Pokud je totiž opravdovým předmětem voleb, aby voliči určili své vůdce, pak argumentace ve prospěch poměrného zastoupení se zhroutí, protože její předpoklady přestanou být závazné. Princip demokracie pak prostě znamená, že vláda má být svěřena těm politikům, kteří mají větší volební podporu než kterýkoli jiný soupeřící tým jednotlivců. Tento princip pak udržuje postavení většinového systému v logickém rámci demokratické metody, i když ho můžeme nadále odsuzovat z motivů mimo tento rámec." (Schumpeter 1962: 272-273).

Kritiky Schumpeterovy teorie

Řadu aspektů nové koncepce demokracie, jak je navrhl Schumpeter, přijalo nebo rozvinulo mnoho politologů a politických sociologů po 2. světové válce, jiné aspekty byly kritizovány, konečně některé prošly takřka nepovšimnuty... Necháme-li stranou otázku definice "lidu", která je podle něho libovolná (to už jsme kritizovali s odvoláním na Dahla), a omezíme-li se na hlavní otázky, můžeme shrnout, že nejčastěji byly podrobovány kritice dva body Schumpeterovy teorie demokracie:

- 1) teze, podle níž politické chování řadového občana není dostatečně "racionální" a
- 2) že je proto třeba omezit občanskou participaci v období mezi dvěma volbami.

Někteří kritikové soudí, že když jsou řadoví občané nekompetentní, projeví se to i u voleb reprezentantů a stran: "Vyžaduje opravdu více kompetencí hlasování se znalostí věci o disputovaných problémech než volba osob nebo stran? Vždyť k tomu je třeba také schopnost evaluace obsahu programů a slibů těchto aktérů." (Y.Papadopoulos, *Démocratie directe*, Economica, Paris 1998: 125) Zdá se, že nástin řešení tohoto problému lze najít už u Perikla (o něhož se opírá Popper) a především u Aristotela. Podle Thúkydida Periklés mj. prohlásil: "I když jen málokteří z nás jsou s to navrhnout nebo provádět určitou politiku, jsme přece všichni schopni takovou politiku posoudit." (viz K.R.Popper, *Život je řešení problémů*, Mladá fronta, Praha 1998: 188 a 189)

Aristotelés uvádí dva argumenty:

- 1) "každý jednotlivec bude sice horším soudcem než znalci, ale všichni dohromady budou buď lepší, anebo alespoň ne horší" (Politika III, 11, 1282a 16-18; Aristotelés, *Politika*, přeložil Antonín Kříž, 2.vyd., Rezek, Praha 1998: 128). Neméně důležitý je další argument:
- 2) "v některých věcech výrobce není ani jediným ani nejlepším soudcem v dílech, jimž rozumějí také ti, kteří tu znalost nemají, např. dům může posoudit nejen stavitel, ale ještě lépe jeho uživatel, a užívá ho hospodář; veslo posoudí lépe kormidelník než tesař, a jídlo lépe host než kuchař." (Politika III, 11, 1282a 19-23; Aristotelés 1998: 128)

Aristotelés tím od "kritéria kompetence" přechází k tomu, co Dahl označuje jako "zásadu postižených zájmů" (viz Dahl 1995a: 46). Dahl výstižně shrnuje: "S Aristotelem můžeme dospět proti Platónovi k názoru, že obyčejní lidé jsou celkem vzato kompetentnější než kdokoli jiný hájit ve státě své vlastní zájmy, a zároveň uznat, že většina z nás nedokáže řídit dopravní letadlo nebo nemocnici." (Dahl 1995a: 28)

Tedy podle pojetí, které nastínili už Periklés a zejména Aristotelés, "masy" nejsou schopny koncipovat politické projekty, ale jsou kompetentní posoudit jejich politické aplikace a důsledky. Retrospektivně mohou tedy posuzovat kompetentně nejen osoby a strany, ale i prováděné politiky. Jejich posouzení není nutně "iracionální". Na Popperovo pojetí, které se dovolává mj. Perikla, se pak nevztahují mnohé kritiky namířené proti "elitářství" Schumpeterovy teorie demokracie.

Schumpeterovu tezi o neracionálním volebním chování řadových voličů zpochybňují i jiné novější výzkumy a teorie, i když anglosaský "behavioralismus" 50. a 60. let 20. století se nejprve zdál dávat Schumpeterovu názoru zapravdu (viz Novák 1995).

Princip anticipovaných reakcí podle Carla Friedricha a Giovanniho Sartoriho

Postavení občanů-voličů ve vztahu k vládní politice není ve skutečnosti tak beznadějně, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jak nedávno zdůraznil např. Manin (1996: 228), to, že političtí reprezentanti jsou podrobeni zkoušce znovuzvolení, je vybízí, aby "anticipovali" onen retrospektivní "lidový soud" občanů-voličů nad politikou, kterou provádějí. Tento princip "anticipovaných reakcí" formuloval Carl Friedrich (viz C. Friedrich Friedrich, *Constitutional Government and Democracy*, Ginn, 2. vyd., Boston 1941 a C. Friedrich, C., 1963, *Man and His Government: An Empirical Theory of Politics*, McGraw-Hill, New York 1963) už roku 1941, tj. rok před publikováním Schumpeterovy analyzované práce *Capitalism, Socialism and Democracy*. Sartori uvádí, že pravidlo "anticipovaných reakcí" by se dalo formulovat tak, že rozhodnutí volených reprezentantů, kteří chtějí být v podmínkách soutěže zvoleni znovu, podmiňuje anticipace toho, jak budou na tato jejich rozhodnutí reagovat voliči. Toto pravidlo anticipovaných reakcí poskytuje spojení mezi vstupem a výstupem, mezi procedurou, jak ji vyjádřil Schumpeter, a jejími důsledky. Tvoří se tak zpětná vazba. (viz Sartori 1993: 154) To, zda jsou voliči ve skutečnosti kompetentní nebo ne, bude mít vliv i na efekt „anticipovaných reakcí“ jejich volených reprezentantů. A podle toho, budeme-li považovat řadové občany za kompetentní k posouzení prováděné politiky nebo ne, bude vypadat i náš postoj k roli anticipovaných reakcí. Např. kdo uznává kompetenci řadových občanů, bude jim spíše příznivě nakloněn.

Dalo by se říci, že Schumpeterovo pojetí bylo procedurální a elitářské. Elitářská stránka byla často kritizována, ale procedurální definici demokracie více méně vzala za vlastní většina politologů a politických sociologů 20. století, např. Robert A. Dahl a Giovanni Sartori, abychom jmenovali jen ty nejvýznamnější. To vyjádřil zejména francouzský sociolog Raymond Aron: "Demokracie, tak jak funguje, nemá nic společného s nějakou nadsmyslnou ideou nebo s nějakým ideálním režimem. Je to souhrn prozaických institucí, které nutí vládcy, aby se svými soupeři trvale a spořádaně soutěžili podle pravidel. (...) Taková definice demokracie - organizovaná soutěž kandidátů na výkon moci, takže prozatímní vítězové souhlasí s tím, aby jejich odpůrci mohli dostat znovu za několik let šanci, přičemž sama soutěž a výkon moci podléhají přesným pravidlům -, vyplývá z idejí J. Schumpetera, které přijala s druhotnými obměnami většina západních sociologů." (R. Aron, *Etudes sociologiques*, PUF, Paris 1988: 220) Zhruba řečeno, někteří politologové, zejména Sartori, přejali Schumpeterovu procedurální definici demokracie a integrovali ji do své vlastní koncepce demokracie, přičemž jiné důležité aspekty jeho koncepce nechali stranou. Dahlov postoj k Schumpeterovi není příliš odlišný, i když na rozdíl od svého italského kolegy neváhal některá ze stanovisek rakouského ekonoma výslovně odmítnout.

Polyarchie podle Dahla

Polyarchie je termín, který znamená doslova vláda mnoha nebo mnohovláda a v politické vědě 20. století ji prosazoval a dodnes prosazuje Robert Dahl, aby tím odlišil dnešní reálně existující reprezentativní demokracie v národních státech od demokracie jako ideálu.

Polyarchie je tedy prozatímní výsledek historického vývoje, který zasáhl politické instituce národních států. Liší se od předchozích demokraciích v městských státech, je to soubor institucí nutných pro demokratický proces v měřítku velkých národních států. Samozřejmě se takové polyarchie především odlišují od nedemokratických, tj. autokratických režimů. Jednou z podstatných charakteristik je inkluzivita občanství. Je výsledkem tzv. druhé demokratické transformace, o níž jsme se před chvílí zmínili.

Dahl uvádí 7 institucí polyarchie, k nimž jiní autoři doplňovali další. První čtyři z nich se vztahují k svobodným volbám.

- 1) volení státní představitelé
- 2) svobodné a poctivé volby
- 3) všeobecné volební právo
- 4) právo ucházet se o úřad
- 5) svoboda projevu
- 6) právo vyhledávat alternativní zdroje informací
- 7) svoboda sdružování

3. Typy a modely demokracie

Typologie demokratických režimů, jakou Arend Lijphart navrhl ve své známé stati z roku 1968 (viz A.Lijphart, „Typologies of Democratic Systems.“ *Comparative Political Studies* 1968, 1(1): 3-44), byla založena na dvou dimenzích: a) zda jejich společnost je kulturně homogenní nebo segmentovaná a b) zda tam politické elity mají soutěživé nebo kooperativní chování. Vznikly tak čtyři možnosti, resp. čtyři typy demokracie:

1) dostředivá demokracie (společnost kulturně homogenní + soutěživé chování politických elit),

2) odstředivá demokracie (společnost kulturně segmentovaná + soutěživé chování politických elit),

3) konsociační demokracie (společnost kulturně segmentovaná + kooperativní chování politických elit),

4) depolitizovaná demokracie (společnost kulturně homogenní + kooperativní chování politických elit).

Lijphartova myšlenka spočívala v tom, že klasická většinová demokracie britského typu (označoval ji za dostředivou demokracii) je sice vhodná v kulturně relativně homogenní společnosti, ale nikoli ve společnosti segmentované (např. jazykově, nábožensky nebo etnicky), pro kterou doporučoval tzv. konsociační demokracii, v níž se nevychází ani tak z většiny (menšiny by tím mohly být postiženy), ale z konsensu všech relevantních sil (místo vlády jedné strany jako ve Velké Británii je podle něho vhodnější v těchto segmentovaných společnostech široká koalice zahrnující zástupce všech „segmentů“). Jak známo, podle Lijpharta dostředivá demokracie více méně odpovídala „anglo-americkému typu“ podle Gabriela Almonda; odstředivá demokracie pak byla do značné míry synonymem špatně fungující „kontinentální“ evropské demokracie. Většina analytiků, kteří se zabývali Lijphartovými koncepcemi, se tedy pochopitelně zaměřila na třetí, tj. konsociační demokracii, kterou spatřoval Lijphart mj. ve své rodné zemi Holandsku. Lijphart však ve výše citované stati z roku 1968 pro kulturně homogenní společnosti nedoporučoval konsociační prvky (např. „velkou koalici“), ale naopak tehdy správně upozorňoval na neblahé důsledky, ke kterým takové konsociační prvky v kulturně homogenních společnostech vedou.

V druhé polovině 60. let XX. století došlo k některým změnám v zemích označovaných jako konsociačních. Lijphart přišel později s jednodušší a širší koncepcí dvou modelů demokracie (NB!: místo čtyř *typů* demokracie hovoří nyní o dvou *modelech* demokracie), kde dává do protikladu dvě alternativy: *konsensuální* demokracii a *většinovou* (*majoritní*) demokracii. Nejpodrobnější vypracování novější Lijphartovy koncepce dvou modelů demokracie nacházíme v jeho knize *Patterns of Democracy* (viz Lijphart 1999), v níž Lijphart tvrdí důrazněji než předtím, že konsensuální demokracie mají o něco lepší socioekonomické výsledky (*socioeconomic performance*) než demokracie většinové. Je třeba nejprve upozornit, že v této své knize Lijphart přidal k charakteristickým znakům odlišujícím konsensuální demokracie od demokracií většinových dva nové znaky, které se v jeho spisech z 80. let nevyskytovaly: korporatismus, který zařadil do „exekutivně-stranické dimenze“ dvou modelů demokracie až v roce 1991, a nezávislost centrální banky, kterou zařadil Lijphart do druhé, tj. „federálně-unitární dimenze“ dvou modelů demokracie, dokonce ještě později.

Tabulka 1. Deset dichotomických rozdílů mezi většinovým a konsensuálním modelem podle A. Lijpharta

A) Pět rozdílů v exekutivně-stranické dimenzi

	Soustředění výkonné moci v jednostranických vládních kabinetech	vers.	Sdílení výkonné moci v širokých vícestranických koalicích
	Vztahy mezi výkonnou a zákonodárnou mocí, v níž je dominantní výkonná moc	vers.	Rovnováha výkonné a zákonodárné moci
	Systémy dvou stran (bipartismus)	vers.	Systémy více než dvou stran (multipartismus)
	Majoritní a disproporční volební systémy	vers.	Poměrné zastoupení
	Systémy pluralistických zájmových skupin s volnou a otevřenou soutěží těchto skupin	vers.	Koordinované korporatistické systémy zájmových skupin zaměřené na kompromisy a „koncertaci“ (tj. dohadování; nezaměňovat s „koncentrací“, jak se někde můžeme dočíst)

B) Pět rozdílů na federálně-unitární dimenzi

(6.)	Unitární a centralizovaná vláda	vers.	Federální a decentralizovaná vláda
(7.)	Soustředění zákonodárné moci v jednokomorovém parlamentu	vers.	Rozdělení zákonodárné moci mezi dvěma komorami, které mají stejně velké pravomoce, ale jsou odlišně utvořené
(8.)	Pružné (flexibilní) ústavy, které mohou být snadno změněny prostou (nadpoloviční) většinou	vers.	Tuhé (rigidní) ústavy, které mohou být změněny jen mimořádně velkými většinami

(9.)	Systémy, v nichž má zákonodárny orgán poslední slovo v rozhodnutí o ústavnosti přijímaných zákonů	vers.	Systémy, v nichž zákony podléhají přezkoumání ústavnosti nejvyšším nebo ústavním soudem
(10)	Centrální banky závislé na výkonné moci	vers.	Centrální banky nezávislé na výkonné moci

Zdroj: (Lijphart 1999: 3-4).

Ve svém důležitém textu, prezentovaném na ročním shromáždění Americké asociace pro politickou vědu (APSA) v Atlantě v září 1999, Liam Anderson prozkoumal Lijphartovy údaje a došel k zajímavým závěrům. „Zaprvé: lepší makroekonomické výsledky konsensuální demokracie v boji s nezaměstnaností jsou především důsledkem korporatismu. Výsledky boje s inflací jsou důsledkem jak korporatismu, tak nezávislosti centrální banky. Za druhé: ústřední prvky konsensuální demokracie (ty, které se vztahují k volebnímu systému a formě vlády) souvisejí s vyššími úrovněmi inflace a – vyloučíme-li z této analýzy Švýcarsko – s vyššími úrovněmi nezaměstnanosti.“ (L.Anderson „The Implications of Institutional Design for Representative Democracy: Examining the Claims of Consensus Democracy.“ Paper prepared for Presentation at the APSA Annual Meeting, Atlanta, GA, September 1999, srov. též L.Anderson, 2001, „The implications of institutional design for macroeconomic performance: Reassessing the claims of consensus democracy“, *Comparative Political Studies*, vol. 34, no. 4, May, s.429-452). Anderson si pak také klade legitimní otázku, zda lze vůbec považovat tyto dva nové znaky (korporatismus a nezávislost centrální banky) za platnou součást konsensuální demokracie. (Viz k tomu J.-E.Lane a S.Ersson, *The New Institutional Politics*, Routledge, London 2000: 225-244). I kdybychom na ni odpověděli pozitivně, skutečností zůstává, co Anderson právem vyzdvihuje: „Konsensuální demokracie je jako ústavní model bytostně preskriptivní, neboť její stoupenci vždy spojují předkládání úspěšných výsledků s diskusí o ‚poučeních‘ a ‚doporučeních‘ pro nově se demokratizující země. Takováto doporučení nevyhnutelně zdůrazňují, jak je důležité přijmout volební systém založený na poměrném zastoupení a jak jsou prospěšné koaliční vlády složené z několika stran. Z výsledků, které zde předkládáme, však vyplývá, že v oblasti makroekonomické politiky tyto vlastnosti konsensuální demokracie souvisejí s *nepříznivými výsledky*.“ (Anderson 1999: 15)

V nedávno vydaném spise opírajícím se o rozsáhlé výzkumy konstatují Jan-Erik Lane a Svante Ersson: „Nemohli jsme nijak potvrdit teorii o lepším výkonnostním profilu konsensuálních institucí než mají westminsterské instituce.“ (Lane a Ersson 2000: 243) Podle těchto dvou autorů, kteří vycházejí z údajů zemí OECD, nebyla potvrzena dokonce ani teze, podle níž korporatistické země mají lepší výsledky než země charakterizované pluralistickým zprostředkováním zájmů. „Korporatismus znamená zbytnělou vládu, především obrovské výdaje spojené s alokacemi, a také rovnost, ale ve srovnání s jinými režimy ze souboru bohatých zemí nepřináší ani růst blahobytu, ani hospodářskou stabilitu.“ (Lane a Ersson 2000: 242-243) Závěrem autoři píší: „Naopak, z hodnocených dat za devadesátá léta dvacátého století plyne, že země, které se drží stranou makrokorporatismu a dávají přednost tržnímu hospodářství před mohutným sociálním státem, mají zpravidla lepší výsledky než země korporatistické.“ (ibid.: 243-244)

V otázce zásadního významu, zda totiž politické kooperaci se má systematicky dávat přednost před politickou soutěží (konkurencí) nebo nikoli, je tedy „mladý“ Lijphart mnohem blíže pravdě než dnešní „zralý“ Lijphart. Lijphart totiž ve výše citované stati z roku 1968 pro

kulturně homogenní společnosti nedoporučoval konsociační prvky (např. „velkou koalici“), ale naopak tehdy správně upozorňoval na neblahé důsledky, které takové konsociační prvky způsobují v kulturně homogenních společnostech. Kooperativní politika politických elit v homogenních společnostech vede totiž podle raného Lijpharta ke „kartelové demokracii“, jak ji označuje ve svých nizozemských textech. Tato depolitizovaná neboli kartelová demokracie má ráz oligopolu a je velmi zranitelná. Nepřítomnost politické soutěže v kulturně homogenních společnostech podle raného Lijpharta může mezi jiným pomáhat antisystémovým stranám.

Rudy B. Andeweg (viz R.B.Andeweg, „Lijphart versus Lijphart: The Cons of Consensus Democracy in Homogenous Societies.“ *Acta Politica*, 2001, 36(2): 117-128) ve své nedávné diskusi s Lijphartem velmi vhodně připomněl čtvrtý Lijphartův typ z jeho typologie demokratických režimů z roku 1968, tj. depolitizovanou demokracii. Dalo by se říci, že depolitizovaná demokracie rovná se konsociační demokracie minus segmentace. (srov. Andeweg 2001: 119) Je dále známo, že podle Lijpharta konsociační demokracie a konsensuální demokracie jsou velmi blízké: „*The two are very closely related in the sense that they are both non-majoritarian, or even anti-majoritarian forms of government.*“ (A.Lijphart, „Democratic Political Systems, Types, Cases, Causes, and Consequences.“ *Journal of Theoretical Politics* 1(1): 33-48, viz s. 39). Pokud tedy současný „zralý“ Lijphart doporučuje „konsensuální model“ nejen společností segmentovaným, ale všem, homogenní společnosti z toho nevyjímaje (zatímco konsociační typ demokracie spojoval jenom se segmentovanými společnostmi), pak by se podle mého názoru neměla konsensuální demokracie „zralého“ Lijpharta chápat jako přibližný ekvivalent konsociační demokracie „mladého“ Lijpharta, ale měla by se chápat jako přibližný ekvivalent konsociační *plus depolitizované* demokracie. Andeweg dobře postřehl, že to, jak raný Lijphart charakterizoval některé negativní rysy depolitizovaných demokracií, se dnes ukazuje jako jasnozřivé a aktuální, ale tato jasnozřivost raného Lijpharta se obrací současně proti tezí zralého Lijpharta o nadřazenosti konsensuální demokracie, kterou holandsko-americký politolog ve svých „zralých“ textech doporučuje všem typům společností.

Andeweg právem konstatuje, že Lijphartova pesimistická předpověď z konce 60. let týkající se depolitizované demokracie se bohužel nyní v podstatě potvrzuje, i když po zhroucení komunistického bloku nejde především o levicové radikály, jak to vypadalo tehdy koncem 60. let, ale spíše o pravicové radikály (viz Andeweg 2001: 121-123). Andeweg poukazuje na skutečnost bijící do očí, jíž je větší podpora extrémně pravicových stran v demokraciích, které Lijphart považuje za konsensuální.

Závěrem můžeme konstatovat, že novější – i v českém prostředí populární – Lijphartova teze o lepších výkonech konsensuálních demokracií ve srovnání s demokraciemi většinovými nejenže není potvrzena empiricky, ale navíc je do značné míry v rozporu s jeho vlastní dřívější koncepcí čtyř typů demokracie.